

1970'lerden 1990'lara Değerler: Üniversite Düzeyinde Gözlenen Zaman, Kuşak ve Cinsiyet Farklılıkları

E. Olcay İmamoğlu

Zahide Karakitapoğlu Aygün

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, zaman içinde (1970'lerden 1990'lara) üniversite öğrencilerinin değerlerinin önem sıralamasındaki değişimler, cinsiyet farklılıkları, 1970'li yıllardaki kuşak farklılıkları ve 1990'lı yıllarda gözlenen temel değer boyutları incelenmiştir. Bu amaçla Hacettepe Üniversitesi'nde 1970'lerin sonunda 150 öğrenciye (32 kız, 118 erkek) ve anne-babalarına (27 anne, 30 baba); 1990'ların başında ise 114 öğrenciye (22 kız, 91 erkek, 1 belirtilmemiş) Rokeach "Değer Ölçeği" uygulanmıştır. 1990'lardaki uygulamada değerlere ilişkin önem sıralamasının yanısıra, 7-basamaklı önemsiz-önemli ölçeği kullanılarak dereceli ölçümler de alınmıştır. Araştırmanın bulguları, 1970'li ve 1990'lı yıllardaki üniversite öğrencilerinin değerlerinde (özellikle amaç değerlerde) farklılıktan çok benzerlikler gözlemlendiğine; bununla birlikte bireysel değerlere verilen önemde göreceli artışlar olduğuna işaret etmektedir. Cinsiyete ilişkin bulgular da, farklılıktan çok benzerliğe dikkat çekmektedir. Diğer yandan, 1970'lerdeki gençlerin değerlerinin ebeveynlerinden özellikle amaç değerler yönünden göreceli farklılıklar gösterdiği; gençlerin daha bireysel değerleri benimserken, ebeveynlerin sosyo-kültürel-normatif değerleri daha önemli bulduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla bulgular, değer yönelimlerinde kuşak farklılıklarının genel olarak zaman ve cinsiyet farklılıklarından daha belirgin olduğuna işaret etmiştir. 1990'larda üst-düzyer değer yönelimleri olarak gençlerde Özerklik, Olgunlaşma-Gelişme ve Uyum-Saygınlık-Sevgi Yönelimleri saptanmıştır. Saptanan değer yönelimleri ve diğer bulgular, kültürlerarası çerçevede ve ülkemizde benlik gelişimi konusunda gözlenen eğilimlerle ilişkili olarak tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Araç ve amaç değerler, kuşak, zaman ve cinsiyet farklılıkları, benlik gelişiminde ayırma-bütünleşme yönelimleri, kültürlerarası benzerlik ve farklılıklar.

Abstract

Changes in value priorities of university students between 1970s-1990s, gender differences in each time period, generation differences (between adolescents' and their parents') in the 1970s and basic dimensions of the university students' value orientations in the 1990s were examined. Rokeach Value Survey was administered to 150 (32 females, 118 males) students from Hacettepe University and some of their parents (27 mothers, 30 fathers) during the late 1970s; and to 114 students (22 females, 91 males, 1 unidentified) from the same university at the beginning of 1990s. In addition to the ranking procedure used in the 1970s, in the 1990s, respondents were also asked to rate values in terms of their importance using a 7-point scale of "not important - important". Findings demonstrated that the university students of the 1970s and 1990s were more similar in their values (especially in terms of terminal values) than different. However, a trend to attribute relatively more importance to individualistic values was observed in the 1990s. Similarly, gender-related findings indicated similarities to be more important than differences. On the other hand, generation differences in the 1970s were found to be relatively more important, particularly in terms of terminal values; the students of the 1970s attributed more importance to individualistic values, whereas their parents considered socio-cultural-normative values to be more important. Thus, results indicated generation differences in value orientations to be relatively more apparent than cohort and gender differences. In the 1990s, value orientations of Autonomy, Self-Development-Maturation and Adjustment-Recognition-Love were identified as second-order value orientations. The implications of these value orientations and other findings were discussed from a cross-cultural perspective and with reference to self-developmental tendencies in the Turkish society.

Key Words: Instrumental and terminal values, cohort, generation and gender differences, differentiation-integration orientations in self-development, cross-cultural similarities and differences.

Değerler, insanın yaşamını yönlendiren, arzu edilir olanı temsil eden ve önem derecelerinde farklılıklar gözlenen sosyal psikolojik kurultulardır (Rokeach, 1973; Schwartz, 1992). Rokeach (1973) değeri, "belirli bir davranış ve varoluş amacının kişisel ve toplumsal olarak karşıtlarına tercih edilmesine dair kalıcı bir inanç" (s. 5) olarak tanımlar. Alandaki yaygın kullanıma göre değerler, insanların, davranışlarını yönlendirmede ve belirlemede, kendileri de dahil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmede kullandıkları ölçütler; ideal ve arzu edilen davranış ve yaşam biçimlerini ifade eden, belirli somut koşulları ve nesneleri aşan üst-düzye kavramlar; veya doğru kararlara varılmasında bireylere yardımcı olan genel ilkeler gibi çeşitli şekillerde ele alınmakta; tutumların, ideolojilerin, ahlaki yargıların ve çeşitli davranışların önemli belirleyicileri olarak düşünülmektedir (Feather, 1988; Kluckhohn, 1951; Kluckhohn ve Stroedbeck, 1961; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992).

Değerlerin incelenmesi, hem kişilerin hem de toplumların veya kültürlerin anlaşılması açısından önemlidir. Bireysel düzeyde, insanların değer ölçütlerinin incelenmesi, tutum ve davranışlar hakkında ipucu verir. Toplumsal veya kültürel düzeyde ise farklı kültürlerin ve toplumların kıyaslanması, o toplumlardaki ideal düşünme-davranma biçimlerinin ve o değerlerin gelişmesinde etkili olabilecek faktörlerin anlaşılmasında önemli rol oynar. Nitekim Rokeach'ın (1973) de belirttiği gibi, değişik sosyal, mesleki, dini ve siyasi gruplar arasındaki farklılıkların çoğunun bu grupların değerlerindeki farklılıklardan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Değerler konusunda yapılan pekçok araştırma çok farklı değer alanlarını kapsayan ve değişik politik, dini, ekonomik ve kültürel grupları ayırt etmede başarılı olan Rokeach Değer Ölçeği'ni kullanmıştır (Braithwaite ve Law, 1985; Rokeach, 1973). Rokeach, bu ölçeğinde değerleri araç ve amaç değerler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Amaç değerler, yaşamın amacına ilişkin genel inançlardır; örneğin, *özgürlük, birşeyler başarma hissi, kendine saygı* gibi. Araç değerler ise, bu amaçlara ulaşmak için gerekli olan davranış biçimlerini içerir; örneğin, *dürüst, bağımsız, mantıklı* gibi. Rokeach amaç

değerleri de, "kişisel" (personal) ve "sosyal" (social) olmak üzere ikiye ayırmıştır; bunlardan kişisel değerler *iç huzuru, kendine saygı* gibi kendi-merkezli (birey-merkezli) nihai durumları içerirken, sosyal değerler, *eşitlik, barış içinde bir dünya* gibi başkaları-merkezli (diğer-merkezli) amaç değerleri kapsar. Araç değerler ise "ahlaki" (moral) ve "kişisel yetkinlik" (personal competence) olarak ikiye ayrılmıştır: Ahlaki değerler, insan ilişkileriyle ilgili olan ve uyulmadığı zaman kişide suçluluk duygusu uyandıracığı varsayılan davranış biçimleridir; örneğin, *bağışlayıcı, yardımsever, itaatkar* gibi. Uyulmaması halinde kişide yetersizlik duyguları uyandıracığı önerilen kişisel yetkinlik değerleri ise kişinin kendini gerçekleştirmeyle ilgili davranış biçimlerini kapsar; örneğin, *kendini kontrol edebilen, mantıklı, hayal gücü kuvvetli* gibi.

Rokeach, değerlerin ve değer sistemlerinin pek değişken olmadığına dikkat çekmektedir. Nitekim 13 yıllık bir zaman süresinde Amerikan toplumundaki değerlerin çok değişkenlik göstermediğini gözlemiştir (Rokeach ve Ball-Rokeach, 1989). Simmons ve Penn (1993) de Amerikan gençliğiyle yapılan bir diğer çalışmada benzer sonuç varmıştır. Ancak yavaş da olsa bireysel ve toplumsal değişmeler zaman içinde değer sistemlerine yansiyabilmektedir (Rokeach, 1973; Rokeach ve Ball-Rokeach, 1989). Kültürel, ekonomik, teknolojik değişmeler ve küreselleşme zaman içerisinde toplumsal değerlerde değişiklikler meydana getirmektedir. Bireysel düzeyde de yaş, eğitim ve terapi gibi faktörler değerlerde değişmelere yol açabilmektedir. Nitekim, Rokeach ve Ball-Rokeach (1989) bir televizyon programıyla, hedef alınan değerlerde (*eşitlik, özgürlük, birşeyler başarma hissi*) uzun süreli değişmeler olabileceğini göstermiş; ve 1968-1981 zaman diliminde değerlerde toplumsal yönelimden bireysel yetkinlik yönelimine doğru bir değişme olduğuna işaret etmişlerdir.

Bu makalede, 1970'li ve 1990'lı yıllarda ülkemizde gözlenen değerler ile bu değerlerde zaman içinde meydana gelen değişmeler ele alınmaktadır. 1970'lerden 1990'lara Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve politik yapısında çok hızlı değişmeler gözlenmektedir. 1970'lerde ve öncesinde yapılan

araştırmalar, aileye ve devlete sadakat, otoriteye itaat, büyüklere saygı, milliyetçilik gibi değerlerin önemli olduğunu göstermektedir (Hyman, Payashioğlu ve Frey, 1958; LeCompte ve LeCompte, 1970, 1973). Bu doğrultuda, 1970'li yıllarda dünyada ve Türkiye'de özgürlük, barış, kardeşlik, sevgi gibi kavramlar daha çok vurgulanırken, 1980'lerde ivme kazanan liberalleşme ve ardından küreselleşme rüzgarlarıyla, 1990'lı yıllarda bireyselleşme ve evrenselleşme yönünde eğilimlere rastlanabilmektedir. Nitekim kentli yetişkinlerin ve üniversite öğrencilerinin yaygın değer yönelimlerini inceleyen bir araştırmamızda en güçlü değerlerin evrensellik, bireysel gelişme ve yakın ilişki yönünde olduğu, geleneksel yönelimin ise daha zayıf olduğu bulunmuştur (Karakitapoğlu ve İmamoğlu, 1998). 1980'lerde yapılan çalışmalarda da bu yönelimlere uygun bulgular rapor edilmiştir (örneğin, Arda, 1993; Başaran, 1992, 1993). Değerlerle doğrudan ilgili olmayan diğer araştırmalarda da Türk kültüründe birey-merkezli "kendini gerçekleştirme" tercihi, toplum-merkezli "gruba sadakat" tercihi (Phalet ve Claeys, 1993); "ilişkili özerklik" tercihi (Karadayı, 1998), "ilişkili kendileşme yönelimi" (İmamoğlu, 1998) gibi hem bireyselmeye hem de sosyal bağların sürdürülmesine işaret eden eğilimler saptanmıştır. Ergüder, Esmer ve Kalaycıoğlu (1991) da günümüz Türkiye'sinde gözlenmesi mümkün olan değerler olarak geleneksel toplumun temel değerleri olan aile, din ve zamanla zayıflayan kaderciliğe ek olarak, serbest piyasa ekonomisiyle birlikte gelen "... başarıma güdüsü, risk alma ve müteşebbislik, yoğun bir biçimde çalışma ve zamanını planlama, işinden yüksek getiriye temin için gayret etme, rekabetin toplum refahı için iyi bir şey olduğuna inanma, başkalarına güvenmeme, kaderin hayattaki rolünün sınırlı olduğunu kabul edip kendi kaderini kendisinin çalışarak tayin edeceğine inanma, zamanın ileriye doğru uzanan, planlanabilir ve kendi başına bizatihi değeri olduğunu düşünme, başkalarıyla ortaklıklar kurabilme, aile bireyleri dışındakilerle iktisadi ve toplumsal amaçlar için kuruluşlar oluşturup çalışabilme, dünyada ve ülkesinde olup bitenleri izleyip bunlar hakkında düşünme ve fikir sahibi olma." (s. 12) gibi değerlere işaret etmektedir.

Mevcut bulguların ışığında, 1970'lerden 1990'lara toplumsal ve geleneksel değerlere yüklenen önemde göreceli düşüşler, öte yandan daha bireysel ve evrensel değerlere atfedilen önemde göreceli artışlar gözlenmesi; ancak değerlerin yavaş değişmesi nedeniyle günümüz Türkiye'sinde temel değer yönelimlerinin hem geleneksel-toplumsal, hem de daha bireysel ve evrensel nitelikli değerleri içermesi beklenebilir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı da, 1970'li yıllardaki kuşak farklılıklarını incelemektir. Önceden değinilen 1990'lı yıllardaki araştırmamız yetişkinlerin gençlere kıyasla daha geleneksel, toplumun beklentileriyle daha uyumlu olma eğilimine işaret etmektedir (Karakitapoğlu ve İmamoğlu, 1998). Bu araştırmaya göre, yetişkinler insancıl olmak, güvenilirlik, geleneksellik ve dindarlık, uyum, kuralcı kılıplaşma, tevekkül gibi değer alanlarına öğrencilere oranla daha fazla önem atfetmişlerdir. Gençler ise, yetişkinlerin önemli bulduğu bu geleneksel değerlere daha az önem verip kendini yönlendirme alanını daha önemli görmüşlerdir. Ancak günümüz gençliğine göre daha geleneksel değerlere sahip olan yetişkinler 1970'li yılların gençliğini oluşturmaktaydı. Acaba o yıllarda daha yaygın olan geleneksel değerler doğrultusunda, 1970'li yılların gençleri de anne-babaları da benzer şekilde geleneksel değerlere mi sahipti? Yoksa 70'lerin gençleri de anne-babalarına kıyasla daha kendine yönelik değerleri mi benimsemekteydi? Diğer ülkelerden elde edilen bazı bulguların ışığında (örneğin, Feather 1979; Rokeach, 1973), 1970'lerdeki anne-baba kuşağının üniversite düzeyindeki evlatlarına kıyasla geleneksel-toplumsal değerlere, gençlerin ise anne-babalarına oranla başarı ve ben-merkezli değerlere daha çok önem atfetmeleri beklenebilir.

Bu çalışmada, ayrıca, sözkonusu zaman diliminde değerlere verilen önem açısından kadınlar ve erkekler arasında farklılaşmalar olup olmadığı araştırılmıştır. İlgili çalışmalar genel olarak kadınlarda ilişkisel, toplum-merkezli değerler yönünde, erkeklerde ise başarı, yeterlik, yetkinlik yönünde tercihler olduğuna işaret etmektedir (Beech ve Schoeppe, 1974; Feather, 1991; Lau, 1988; Lau ve Wong, 1992). 1980'lerden bu yana kadın hareketi ile ilgili tartışmaların ülkemizde de belli bir ivme kazan-

masından hareketle, kadınların ve erkeklerin 1970'li ve 1990'lı yıllardaki değer yönelimlerini incelemek ilginç olabilir. Nitekim, günümüz Türkiye'sinde kadınların evrensellik, bireyselleşme, başarı, yakın ilişki gibi alanlara erkeklere kıyasla daha fazla önem yükledikleri gözlenmiştir (Karakitapoğlu ve İmamoğlu, 1998). Bu bulgular, eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte, kadınların daha çok bireyselleşme ve başarı yanısıra olduklarına dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, gerek 1970'lerde gerekse 1990'larda erkeklerin kişisel başarı, yetkinlik yönünde tercihler yapması, kadınların ise 1970'lere kıyasla 1990'larda kişisel başarı-merkezli değerleri daha fazla önemsemesi beklenebilir.

Özetle bu makalede 1970'lerde ve 1990'larda toplanan verilerden hareketle, anılan sürede üniversite öğrencilerinin değer tercih sıralamalarında ne yönde değişimler olduğu; 1970'lerdeki kuşak farklılıkları; ve her iki dönemdeki cinsiyet farklılıkları irdelenmektedir. Ayrıca 1990'lı yıllarda yapılan ikin-

ci uygulamada, değerlere ilişkin sıralama ölçümlerinin yanısıra, dereceli ölçümler de alınarak gençlerin temel değer yönelimleri saptanmaya çalışılmıştır. Ülkemizde yapılan ilgili çalışmalar (örneğin, Arda, 1993; Başaran, 1992, 1993) orijinal Rokeach ölçeğinde olduğu gibi değer maddelerine ilişkin değişimleri incelemiştir. Oysa değerler genel yönlendirici ilkeler olduğuna göre, sözkonusu maddelerin oluşturduğu temel yönelimlerin belirlenmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür. Nitekim, değerler konusunda son yıllardaki araştırmalar, Rokeach'ın sıralama tekniğinin yetersiz kaldığını ve ölçeğin ileri düzeydeki istatistiksel analizlere imkan vermediğini vurgulamaktadır (Braithwaite ve Law, 1985; Zavalloni, 1980). Sıralamanın yanısıra derecelendirme (ölçek) tekniğinin kullanılmasıyla, sadece değerlerin önem sıralamalarında meydana gelen değişimlerin saptanması değil, daha üst düzeydeki yaygın değer yönelimlerinin irdelenmesi de mümkün olmuştur.

Tablo 1

1970'lerde ve 1990'larda Gençlerin; 1970'lerde Ebeveyn ve Gençlerin Önemsediği Amaç-Değerlere İlişkin Ortancalar ve İlgili Farkların Mann-Whitney U Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri

	1970'lerde Gençler	1970'lerde Ebeveyn	p^a	1990'larda Gençler	p^b
Aile güvenliği	9	3	.000	7	-
Barış içinde bir dünya	7	6	-	11	.001
Bilgelik-akıllılık	7	9	-	7	-
Bir şeyler başarma hissi	6	10	.000	7	-
Eşitlik	5	9.5	.000	8.5	.000
Gerçek dostluk	6	7.5	.03	6.5	-
Güzellikler dünyası	13	12	-	13.5	-
Heyecanlı bir hayat	16	17	.01	15	-
Huzur	7	5	-	7	-
Kendine saygı	6	8.5	.000	4	.004
Kurtuluş	18	14.5	.000	17	.000
Milli güvenlik	14	10	.000	15	-
Mutluluk	7	7	-	7	-
Olgun aşk	10	13	.000	10.5	-
Özgürlük	3	9.5	.000	4	-
Rahat bir hayat	12	7.5	.000	11	-
Sosyal itibar	10	9.5	-	10	-
Zevk	16	16	-	15	-

^a Genç, Ebeveyn farklılıkları

^b 1970 ve 1990'larda gençlerarası farklılıklar

Tablo 2

1970'lerde ve 1990'larda Gençlerin; 1970'lerde Ebeveyn ve Gençlerin Önemsediği Araç-Değerlere İlişkin Ortancalar ve İlgili Farkların Mann-Whitney U Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri

	1970'lerde Gençler	1970'lerde Ebeveyn	p^a Gençler	1990'larda	p^b
Aydın-münevver	7	7.5	-	5	.001
Bağımsız	5	12	.000	2	.004
Bağışlayıcı	12	10	-	12	-
Cesur	8	11	-	9	-
Dürüst	3	3	-	4.5	.005
Ehil	13	12	-	11	.005
Geniş görüşlü	6	9	.001	7	.03
Hayal gücü kuvvetli	13	16	.03	12	.05
İhtiraslı	15	14.5	-	15	-
İtaatkar	16	11	.000	18	.000
Kendini kontrol edebilen	7	8	-	8	-
Kibar	12	9	.01	13	.02
Mantıklı	6	8.5	.002	5	-
Neşeli	14	13.5	-	14	-
Seven	7	7.5	-	7	-
Sorumlu	7	7	-	7	-
Temiz	13	8.5	.000	13	-
Yardıms sever	9	8	-	10.5	.002

^a Genç, Ebeveyn farklılıkları

^b 1970 ve 1990'larda gençlerarası farklılıklar

Yöntem

Örneklem

1970'lerin örnekleme. Bu örnekleme, 1976 - 1977 - 1979 yıllarında Hacettepe Üniversitesi'nde Psikolojiye Giriş dersi alan 150 öğrenci (32 kız, 118 erkek) ve bu öğrencilerden bir grubunun ebeveynleri oluşturmaktadır (27 anne, 30 baba). Öğrencilerin yaş ortalaması 21.60, ranjı ise 18-28'dir. Ebeveynlerin yaş ortalaması 49.08 ve ranjı ise 32 - 66'dır. Sosyo-ekonomik düzey (SED) olarak baba mesleğine bakıldığında, gençlerin çoğunlukla orta ve üst-orta sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden geldiği (%48'i memur, subay, küçük esnaf, %29'u üst-düzy bürokrat, serbest meslek sahibi, tüccar vb.); annelerin ise çoğunluğunun (%77) evhanımı olduğu görülmüştür.

1990'ların örnekleme. Bu örneklem, 1994 yılında yine Hacettepe Üniversitesi'nde okuyan 114 (22 kız, 91 erkek, 1 belirtilmemiş) öğrenciden oluşmaktadır. Deneklerin yaş ortalaması 20.75 olup ranj

17-29 arasında değişmektedir. Bu öğrencilerin babalarının mesleğine bakıldığında %49'unun memur, subay, küçük esnaf vb., % 32'sinin işçi, çiftçi, usta vb., %19'unun üst-düzy bürokrat, serbest meslek sahibi, tüccar vb.; annelerinin ise %78'inin ev hanımı olduğu görülmektedir. Deneklerin annelerinin eğitimine bakıldığında, çoğunun ilkökul mezunu (%50), % 19'unun lise ve %16'sının üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Babaların ise %38'i üniversite, %29'u ilkökul, %18'i lise, % 11'i ortaokul mezunu ve çok azı (%3) okur-yazardır. Dolayısıyla, 1990'ların örneklemini oluşturan gençlerin de çoğunlukla orta ve üst-orta SED ailelerden geldikleri anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Rokeach'in "Değerler Ölçeği" (1973) kullanılmıştır. Ölçek, ilk yazar tarafından 1970'lerde Türkçeye çevrilmiş; her iki dile de hakim uzman kişilerce gerekli kontroller yapılmıştır. Bu

Tablo 3

Gençlerin Amaç-Değerlerinin 1970'lerde ve 1990'larda Cinsiyete Göre Ortancaları ve Mann-Whitney U Testine Göre Anlamlı Bulunan Farklılıklar

	1970'ler			1990'lar			p^a	p^b
	Kadın	Erkek	p	Kadın	Erkek	p		
Aile güvenliği	9	8	-	8.5	7	-	-	-
Barış içinde bir dünya	6	7	-	12.5	10	-	.01	.02
Bilgelik-akıllılık	5	8	-	6.5	7	-	-	-
Bir şeyler başarma hissi	6	7	-	7.5	7	-	-	-
Eşitlik	3	6	-	11	8	-	.002	.02
Gerçek dostluk	7	6	-	6	7	-	-	-
Güzellikler dünyası	12	13	-	12.5	14	-	-	-
Heyecanlı bir hayat	16	16	-	14	15	-	-	-
Huzur	8	7	-	7	7	-	-	-
Kendine saygı	7	5	.004	5	4	-	.04	.04
Kurtuluş	17	18	.01	16	17	-	-	.000
Milli güvenlik	13	15	-	15.5	15	-	-	-
Mutluluk	8.5	7	.03	8.5	7	-	-	-
Olgun aşk	10	9	-	7	11	.02	-	.01
Özgürlük	2	3	.03	4.5	4	-	.02	-
Rahat bir hayat	14	12	-	10.5	11	-	-	-
Sosyal itibar	11	10	-	10.5	10	-	-	-
Zevk	16	16	-	14.5	16	-	-	-

^a 1970'lerden 1990'lara kadınlarda gözlenen değişimler

^b 1970'lerden 1990'lara erkeklerde gözlenen değişimler

ölçek 18 amaç ve 18 araç değerden oluşmaktadır. Hem 1970'lerde hem de 1990'larda deneklerden iki liste halinde sunulan değerleri önem derecelerine göre 1'den 18'e kadar sıralamaları istenmiştir. Buna göre en çok önem verilen değer birinci, en az önem verilen değer ise 18. sıraya konulmaktadır. 1990'lardaki uygulamada, sıralama tekniğinin yanısıra, öğrencilerden her iki listedeki değerlerin herbirini 7-basamaklı bir ölçek üzerinde (1 = önemsiz; 7 = önemli) derecelendirmeleri istenmiştir.

İşlem

Uygulamalar öğrencilerin ders saatlerinde, sınıfta gruplar halinde yapılmıştır. Ebeveynler ise çocukları vasıtasıyla aldıkları ölçekleri evlerinde doldurmuşlardır. Amaç ve araç değerlerin sırası terazilenmiştir. Deneklere kimliklerinin ve verecekleri cevapların gizli tutulacağı bildirilmiştir.

Bulgular

Sıralama yöntemiyle elde edilen değerlerdeki cinsiyet, kuşak, zaman farklılıkları parametrik olmayan Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Diğer yandan, temel değer boyutlarını saptamak amacıyla 1994 yılında 7-basamaklı ölçek üzerinden elde edilen verilere birinci ve ikinci dereceden faktör analizleri uygulanmış; boyutlararası farklılıklar ve bu boyutlardaki cinsiyet farklılıkları da varyans analizleri ile sınanmıştır.

1970'lerde Değerler

Tablo 1 ve 2'den izleneceği gibi, üniversite öğrencilerinin 1970'lerdeki değerlerine bakıldığında, ilk sıralarda yeralan araç-değerlerin *dürüst, bağımsız, geniş görüşlü ve mantıklı*; amaç-değerlerinse *özgürlük, eşitlik, birşeyler başarma hissi, kendine saygı ve gerçek dostluk* gibi değerler

Tablo 4

Gençlerin Araç-Değerlerinin 1970'lerde ve 1990'larda Cinsiyete Göre Ortancaları ve Mann-Whitney U Testine Göre Anlamlı Bulunan Farklılıklar

	1970'ler			1990'lar			p^a	p^b
	Kadın	Erkek	p	Kadın	Erkek	p		
Aydın-münevver	5	8	-	5	4	-	-	.000
Bağımsız	5	5	-	2	3	-	-	.01
Bağışlayıcı	12	11	-	12.5	12	-	-	-
Cesur	7.5	8	-	10.5	8	.04	-	-
Dürüst	3.5	3	-	7	4	-	-	.01
Ehil	12	13	-	10	11	-	-	.02
Geniş görüşlü	6	5	-	6	7	-	-	.02
Hayal gücü kuvvetli	12	14	-	10	12	-	-	.02
İhtirash	15	15	-	17	15	-	-	-
İtaatkar	16	17	-	17	18	-	-	.000
Kendini kontrol edebilen	7	7	-	7	8	-	-	-
Kibar	13.5	12	-	13	14	-	-	.002
Mantıklı	5	6	-	5.5	5	-	-	-
Neşeli	15	13	-	10	14	-	-	-
Seven	9.5	7	.05	5.5	8	-	-	-
Sorumlu	6.5	7	-	8	6	-	-	-
Temiz	14	13	-	11	14	.02	.01	-
Yardımsaver	8	10	-	14	10	.01	.01	-

^a 1970'lerden 1990'lara kadınlarda gözlenen değişimler

^b 1970'lerden 1990'lara erkeklerde gözlenen değişimler

olduğu görülmektedir. Gençlerin en önemsiz gördüğü araç-değerlerin ise *itaatkar*, *ihtirash*, *neşeli*; amaç-değerlerin de *kurtuluş*, *heyecanlı bir hayat*, *zevk* gibi değerler olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan ebeveynler *dürüst*, *sorumlu*, *aydın-münevver*, *seven* gibi araç-değerler ile *aile güvenliği*, *huzur*, *barış içinde bir dünya*, *mutluluk* gibi amaç-değerleri önemli görürken, *hayal gücü kuvvetli*, *ihtirash*, *neşeli* gibi araç-değerler ile *heyecanlı bir hayat*, *zevk*, *kurtuluş*, *olgun aşk* gibi amaç-değerleri de göreceli olarak önemsiz bulmuşlardır.

1970'lerdeki kuşak farklılıkları Mann-Whitney U testi ile analiz edildiğinde, ebeveynlerin çocuklarına kıyasla *aile güvenliği*, *kurtuluş*, *milli güvenlik*, *rahat bir hayat*, *itaatkar*, *temiz* ve *kibar*

gibi normatif araç ve amaç değerlere daha çok önem verdiği; öğrencilerin ise, *özgürlük*, *birşeyler başarma hissi*, *eşitlik*, *kendine saygı*, *olgun aşk*, *heyecanlı bir hayat ve gerçek dostluk* gibi amaç-değerleri ve *bağımsız*, *geniş görüşlü*, *mantıklı*, *hayal gücü kuvvetli* gibi araç-değerleri ebeveynlerine oranla daha önemli buldukları gözlenmiştir (bakınız Tablo 1 ve 2).

Tablo 3 ve 4'ten izleneceği gibi, bu dönemde, öğrenci örneklemindeki cinsiyet farklılıklarına ilişkin bulgular da, erkeklerin *kendine saygı*, *mutluluk*, *seven* gibi değerlere kadınlara kıyasla daha çok önem yüklediğini göstermiştir. Kadınlara ise *kurtuluş* ve *özgürlük* gibi değerleri erkeklerden daha önemli görmüştür.

Tablo 5
1990'larda İlk-Düzey Değer Yönelimleri: Birinci-Dereceden Faktör Analizi Sonuçları

Faktör (Açıklanan toplam varyans: %62.4)	Maddce Yüktü
Faktör I - Sosyo-Kültürel Normatif Yönelim (% 26.2, Alpha=.87, özdeğer=9.44)	
Kurtuluş	.74
Milli güvenlik	.73
Sorumlu	.66
Yardımsöver	.64
Bağışlayıcı	.63
Aile güvenliği	.62
Temiz	.55
İtaatkar	.54
Dürüst	.53
Kendini kontrol edebilen	.50
Faktör II - Rahatlık-Saygınlık Yönelimi (%8.9, Alpha=.80, özdeğer=3.20)	
Zevk	.84
Rahat bir hayat	.71
Neşeli	.65
Sosyal itibar	.61
Kibar	.46
Faktör III - Sevgi-Barış Yönelimi (%7.4; Alpha=.78, özdeğer=2.65)	
Sevön	.81
Gerçek dostluk	.71
Güzellikler dünyası	.62
Barış içinde bir dünya	.59
Olgun aşk	.58
Eşitlik	.51
Faktör IV - Bilgelik Yönelimi (%6.4, Alpha=.81, özdeğer=2.30)	
Aydın-münevver	.78
Bilgelik - akıllılık	.69
Mantıklı	.68
Geniş görüşlü	.67
Huzur	.53
Mutluluk	.47
Faktör V - Yaşamı Keşfetme Yönelimi (%5.3, Alpha=.74, özdeğer=1.90)	
Hayal gücü kuvvetli	.70
Heyecanlı bir hayat	.64
Ehil	.60
Cesur	.51
İhtirash	.50
Faktör VI - Özerklik Yönelimi (%4.6, Alpha=.67, özdeğer=1.67)	
Özgürlük	.83
Bağımsız	.73
Faktör VII - Kişisel Saygı-Başarı Yönelimi (%3.7, Alpha=.67, özdeğer=1.32)	
Kendine saygı	.75
Birşeyler başarma hissi	.66

1990'larda Değerler ve Zaman İçinde Gözlenen Değişmeler

1990'lı yılların gençliğine bakıldığında ise, *kendine saygı, özgürlük, gerçek dostluk* gibi amaç-değerlerin ve *bağımsız, dürüst, mantıklı ve aydın-münevver* gibi araç-değerlerin en önemli görüldüğü; yine 1970'li yıllardaki gibi *itaatkar, ihtirash, neşeli* gibi araç-değerlerle *kurtuluş, zevk, heyecanlı bir hayat, milli güvenlik* gibi amaç-değerlerin önem sıralamasında en alt sıralarda yer aldığı görülmektedir.

1970'lerden 1990'lara değerlerde meydana gelen değişmelere bakıldığında, *aydın-münevver, bağımsız, ehil, hayal gücü kuvvetli* gibi araç-değerlere ve *kendine saygı, kurtuluş* gibi amaç-değerlere verilen önemde artışlar olmuş; öte yandan, *itaatkar, dürüst, kibar, geniş görüşlü ve yardımsöver* gibi normatif araç-değerlere ve *barış içinde bir dünya ve eşitlik* gibi amaç-değerlere verilen önemde de düşüşler gözlenmiştir (Tablo 1 ve 2).

1990'lardaki cinsiyet farklılıklarına ilişkin bulgular da kadınların *temiz, olgun aşk* gibi değerleri, erkeklerin ise *yardımsöver ve cesur* gibi değerleri diğer cinse oranla daha önemli gördüklerini göstermiştir (Tablo 3 ve 4). Zaman içinde amaç değerlerdeki değişmelere bakıldığında gerek kadınlarda gerekse erkeklerde *barış içinde bir dünya ve eşitlik* değerlerinde düşme, *kendine saygıda* ise artış gözlenmiştir. Diğer yandan, erkeklerin *olgun aşka*, kadınlarınsa *özgürlüğe* yükledikleri değer zaman içinde azalmıştır (Tablo 3). Tablo 4'te gösterilen araç değerlere bakıldığında da, erkeklerin zaman içinde *aydın-münevver, bağımsız, ehil, hayal gücü kuvvetli* değerlerine verdikleri önemde artış, *dürüst, geniş görüşlü, itaatkar ve kibar* değerlerine yükledikleri önemde ise düşüş saptanmıştır. Buna karşılık kadınların zaman içinde *yardım sever* biri olmayı göreceli olarak daha az, *temiz* olmayı ise daha çok önemseddiği gözlenmiştir.

Yukarıda sunulan tablolardan da izleneceği gibi, bazı değerlerin ortancaları arasında önemli bir fark yok gibi görünürken Mann-Whitney U analizi sonucunda bu farklar manidar bulunmuş (örneğin, 70'lerden 90'lara bir üst sıraya yükselen *kurtuluş* değerinde olduğu gibi), anlamlı gibi görünen bazı

farklar ise anlamlı bulunmamıştır (örneğin, 1970'lerden 90'lara gençlerde aile güvenliğinde gözlenen değişimde olduğu gibi); çünkü sözkonusu analiz, grupların sıralamalarının ortalamalarını hesaplarken her iki gruptaki sıralama dağılımlarında gözlenen farklılıkları karşılaştırmalı olarak dikkate almaktadır. Bu nedenle de ortanca analizine kıyasla daha güçlü bir test olarak kabul edilmektedir. İlgili analizlerin ortancalara değil sıralama ortalamalarının karşılaştırılmasına dayalı olmasına karşın, yine de okuyucuya bir fikir vermesi açısından tablolarda ortanca değerler sunulmuştur.

1990'larda Gözlenen Temel Değer Boyutları

Faktör analizi sonuçları. 1990'lardaki araç ve amaç değerlerin temel boyutlarını belirlemek amacıyla, derecelendirme yoluyla elde edilen verilere varimax rotasyonu yöntemiyle yapılan ön analizler sonucunda varyansın %62.4'ünü açıklayan 7-faktörlü analiz en uygun görülmüştür. Tablo 5'te özetlenen bu analize göre, Sosyo-Kültürel Normatif Yönelim olarak adlandırılan ilk faktör varyansın %26.2'sini açıklamakta ve *kurtuluş, milli güvenlik, sorumlu, yardımsever, bağışlayıcı, aile güvenliği, temiz, itaatkar, dürüst, kendini kontrol edebilen* gibi değerlerden oluşmaktadır. Bu faktörün güvenilirlik katsayısı (Cronbach alpha) .87'dir.

Varyansın %8.9'unu açıklayan rahatlık-saygınlık yönelimi, *zevk, rahat bir hayat, neşeli, sosyal itibar, kibar* gibi değerlerden oluşmaktadır. Bu yönelimin güvenilirlik katsayısı .80 olarak bulunmuştur.

Sevgi-Barış Yönelimi olarak beliren üçüncü yönelim varyansın %7.4'ünü açıklamakta ve *seven, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, barış, olgun aşk, eşitlik* gibi değerleri kapsamaktadır. Bu yönelimin güvenilirlik katsayısı .78'dir.

Aydın-münevver, bilgelik, mantıklı, geniş görüşlü, huzur, mutluluk gibi değerler dördüncü yönelim olan Bilgelik Yönelimini oluşturmaktadır. Bu yönelimin güvenilirlik katsayısı .81 ve açıkladığı varyans %6.4'tür.

Bir diğer yönelim, varyansın %5.3'ünü açıklayan Yaşamı Keşfetme Yönelimi'dir ve *hayal gücü*

kuvvetli, heyecanlı bir hayat, ehil, cesur, ihtiraslı gibi değerleri içermektedir. Bu yönelimin güvenilirlik katsayısı da .74'dür.

Özerklik Yönelimi, *özgürlük, bağımsız* maddelerinden oluşmakta ve varyansın %4.6'sını açıklamaktadır. Yönelimin güvenilirlik katsayısı .67'dir.

Kendine saygı ve birşeyler başarma hissi değerlerinin oluşturduğu son yönelim olan Kişisel Saygı-Başarı Yönelimi, .67 güvenilirlik katsayısına sahiptir ve varyansın %3.7'sini açıklamaktadır.

Anılan boyutlar arasındaki farklılıkları sınamak amacıyla her faktörü oluşturan maddelerin ortalama değerleri toplanıp ilgili madde sayısına bölünmüş elde edilen faktör puanları kullanılarak tek değişken üzerinde tekrar ölçümlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda boyut temel etkisi anlamlı bulunmuştur, $F(6, 648) = 65.82, p < .001$. İlgili değer boyutlarının önem sıralamalarının Özerklik Yönelimi ($\bar{x} = 6.53$), Kişisel Saygı-Başarı Yönelimi ($\bar{x} = 6.48$), Bilgelik Yönelimi ($\bar{x} = 6.16$), Sevgi-Barış Yönelimi ($\bar{x} = 5.83$), Rahatlık-Saygınlık Yönelimi ($\bar{x} = 5.25$), Sosyo-Kültürel Normatif Yönelim ($\bar{x} = 5.16$) ve Yaşamı Keşfetme Yönelimi ($\bar{x} = 5.10$) şeklinde olduğu görülmüştür. Tukey testine göre bunlardan, son üç yönelim arasındaki; ve Kişisel-Saygı-Başarı ile Bilgelik Yönelimi, Özerklik Yönelimi ile Kişisel Saygı-Başarı Yönelimi arasındaki farklılıklar dışındaki yönelimlerin birbirinden anlamlı düzeyde farklı olduğu bulunmuştur.

Örneklem gruplarının cinsiyet değişkeni açısından farklı olmasının çok değişkenli varyans analizlerinin gücünü düşürebileceği dikkate alınarak (Tabachnick ve Fidell, 1989) cinsiyet karşılaştırmaları her bir boyut üzerinde ayrı ayrı yapılmıştır. Tablo 7'de da görüldüğü gibi, Kişisel Saygı-Başarı ve Özerklik Yönelimi boyutlarında erkeklerin daha yüksek ortalamalar elde ettikleri bulunmuştur, sırasıyla $F(1, 111) = 4.24, p < .05$ ve $F(1, 109) = 4.86, p < .05$.

İkinci-dereceden faktör analizi sonuçları. Yukarıda anlatıldığı şekilde elde edilen birinci-dereceden faktör puanlarıyla yapılan ikinci-dereceden faktör analizi sonucunda da varyansın % 56.7'sini açıklayan 2-faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Ancak faktörlerin özdeğerlerine bakıldığında

Tablo 6
1990'larda Üst-Düzey Değer Yönelimleri: İkinci-Dereceden Faktör Analizi Sonuçları

Faktör (Açıklanan toplam varyans: %70.8)	Maddc Yüklü
Faktör I - Uyum-Saygınlık-Sevgi Yönelimi	
(% 42.4, Alpha=.89, özdeğer=2.97)	
Sosyo-Kültürel Normatif Yönelim	.81
Sevgi-Bariş Yönelimi	.78
Rahatlık-Saygınlık Yönelimi	.67
Faktör II - Olgunlaşma-Gelişme Yönelimi	
(%14.3, Alpha=.82, Özdeğer=1)	
Kişisel Saygı-Başarı Yönelimi	.90
Yaşamı Keşfetme Yönelimi	.59
Bilgelik Yönelimi	.54
Faktör III - Özerklik Yönelimi	
(%14.1, Alpha=.67, Özdeğer=.99)	
Özerklik Yönelimi	.96

üçüncü faktörün özdeğerinin 1'e çok yakın ve açıkladığı varyansın da yüksek olduğu görüldüğünden toplam varyansın %70.8'ini açıklayan 3-faktörlü analiz kabul edilmiştir. Tablo 6'da özetlenen bu analize göre, Uyum-Saygınlık-Sevgi Yönelimi olarak adlandırılan ilk faktör varyansın %42.4'ünü açıklamakta ve Sosyo-Kültürel Normatif Yönelim, Sevgi-Bariş Yönelimi, Rahatlık-Saygınlık Yönelimi

alt boyutlarını içermektedir. Yönelimin güvenilirlik katsayısı .89'dur. İkinci yönelim olan Olgunlaşma-Gelişme Yöneliminin güvenilirlik katsayısı .82, ve açıkladığı varyans %14.3'dür. Bu üst-düzey yönelim, Kişisel Saygı-Başarı Yönelimi, Yaşamı Keşfetme Yönelimi ve Bilgelik Yönelimi alt boyutlarından oluşmaktadır. Son olarak, ilk analizde elde edilen Özerklik Yönelimi, ikinci dereceden bir boyut olarak da belirlemiştir ve açıkladığı varyans %14.1'dir.

Bu boyutlar arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla önceden açıklandığı şekilde elde edilen faktör puanlarıyla tek değişken üzerinde yapılan tekrar ölçümlü varyans analizinde boyut temel etkisi anlamlı bulunmuştur, $F(2, 216) = 84.80$, $p < .001$). Buna göre, değer boyutlarının önem sıralamasının sırasıyla Özerklik Yönelimi, Olgunlaşma-Gelişme Yönelimi ve Uyum-Saygınlık-Sevgi Yönelimi (ortalamalar sırasıyla, 6.53, 5.81, 5.38) şeklinde olduğu ve Tukey testine göre üç yönelimin de birbirinden anlamlı düzeyde farklı olduğu ($p < .01$) görülmüştür.

Önceden belirtilen nedenle yine ayrı ayrı yapılan üst-düzey boyutlardaki cinsiyet farklılıklarına ilişkin analizler Tablo 7'den izlenebileceği gibi, Özerklik Yöneliminde erkeklerin kadınlardan daha yüksek ortalama elde ettiklerini göstermiştir.

Tablo 7

İlk ve Üst-Düzey Değer Yönelimlerine İlişkin Cinsiyet Farklılıkları ve Anlamlılık Düzeyleri

	Genel	Kadın	Erkek	F ^a
I - Uyum-Saygınlık-Sevgi Yönelimi	5.37	5.12	5.43	2.03
Sosyo-Kültürel Normatif Yönelim	5.16	4.92	5.23	1.20
Sevgi-Bariş Yönelimi	5.83	5.66	5.87	.96
Rahatlık-Saygınlık Yönelimi	5.25	4.89	5.32	2.13
II - Olgunlaşma-Gelişme Yönelimi	5.80	5.58	5.86	2.38
Kişisel Saygı-Başarı Yönelimi	6.48	6.25	6.53	4.24*
Yaşamı Keşfetme Yönelimi	5.10	4.92	5.15	.75
Bilgelik Yönelimi	6.16	5.91	6.22	2.19
III - Özerklik Yönelimi				
Özerklik Yönelimi	6.53	6.18	6.61	4.86*

^a Serbestlik dereceleri, kayıp veriler nedeniyle, 1 ve 107-112 arasında değişmektedir.

* $p < .05$.

Tartışma

Tartışmada önce sıralama ölçeğinden elde edilen bulgulardan hareketle değerlerde gözlenen zaman, kuşak ve cinsiyet farklılıkları ve benzerlikleri ele alınmakta; ardından derecelendirme ölçeğinden elde edilen değer boyutları üzerinde durulmakta; ve nihayet araştırmanın kısıtlılıkları çerçevesinde genel bazı görüş ve öneriler sunulmaktadır.

Sıralama Ölçeğine İlişkin Bulguların Düşündürdükleri

Bulgular, 1970'li ve 1990'lı yıllardaki üniversite öğrencilerinin değerlerinde farklılıktan çok benzerlikler gözlemlendiğine işaret etmektedir. Şöyle ki, gençlerin en çok ve en az önemli gördüğü amaç ve araç değerler açısından çarpıcı bir paralellik mevcuttur; örneğin, 1990'lardaki gençliğin en önemseydiği araç değerlerden olan *bağımsız, dürüst, mantıklı* ile, en az önemseydiği *itaatkar, ihtirash ve neşeli*, 1970'lerin gençliğinin de sırasıyla en çok ve en az benimsediği araç değerlerdir. Benzer şekilde, gerek 1990'lardaki gerekse 1970'lerdeki gençlik amaç değerler olarak *kendine saygı, özgürlük ve gerçek dostluğu* önemsemekte; *kurtuluş, zevk ve heyecanlı bir hayatı* ise göreceli olarak en az önemsemektedir. Bu gözlemler değerlerin zaman içinde oldukça süreklilik gösteren genel yönelimler olma özelliği ile tutarlıdır (Rokeach ve Ball-Rokeach, 1989; Simmons ve Penn, 1993).

Bu genel benzerliğe karşın ilgili değerlerin önem sıralamalarında bazı küçük ama anlamlı farklılıklar saptanmıştır; şöyle ki, bir amaç değer olarak 1970'li yıllarda üçüncü sırada olan *kendine saygı (birşeyler başarma hissi ve gerçek dostluk ile birlikte)*, 1990'larda ilk sıraya (önemini sürdüren *özgürlük* ile birlikte) yükselmiştir. Buna karşılık 1970'lerin gençliği için *özgürlükten* hemen sonra ikinci sırada gelen *eşitlik* değeri, 1990'larda dokuzuncu sıraya; *barış içinde bir dünya* değeri de yedinci sıradan onikinci sıraya gerilemiştir. Zaman içinde gençlerin sözkonusu değerlere yükledikleri önemde gözlenen bu farklılıklar, en büyük değişikliği oluşturmaktadır. "*özgürlük ve eşitlik*" diyen 1970'lerin gençliğinden farklı olarak, 1990'larda gençliğin *özgürlüğü* ve *kendine saygıyı* aynı oranda önemsemeleri, kitlesel

bir özgürlük anlayışından, daha bireysel içerikli bir özgürlük anlayışına geçiş şeklinde yorumlanabilir. Cinsiyet farklarına bakıldığında, zaman içinde *kendine saygının* öneminde gözlenen artışın özellikle kadınlardan kaynaklandığı; 1970'lerde erkeklerin göreceli olarak daha çok önemseydiği *kendine saygıyı*, 1990'larda kadınların da benzer şekilde, hatta bazı bulgulara göre (Arda, 1992) daha da fazla, önemsedikleri gözlenmektedir.

Gençlerin zaman içinde araç değerlerinde gözlenen farklılıklara bakıldığında da *ehil, aydın-münevver, hayal gücü kuvvetli, bağımsız* gibi değerlerde küçük ama anlamlı artışlar, buna karşılık *kibar, geniş görüşlü, dürüst, itaatkar* gibi değerlerde göreceli düşüşler gözlenmiştir. Ancak, cinsiyet ile ilgili analizlerden, sözü edilen değişikliklerin hepsinin yalnız erkeklerde anlamlı düzeyde olduğu; sözkonusu araç değerlerde yalnız kadınlardan kaynaklanan tek zaman farkının, kadınların yardımsever biri olmaya yükledikleri önemde gözlenen anlamlı düşüş olduğu anlaşılmıştır. Araç değerlerde erkekler-arası karşılaştırmalarda daha fazla anlamlı farklılık saptanmasının, kısmen gerek 1970 gerekse 1990 örneklemelerinde erkek sayısının daha yüksek olmasıyla ilişkili olabileceği düşünülebilir; ancak amaç değerlerde benzer bir farklılığın gözlenmemesi, bu olasılığı zayıflatmaktadır. Araç değerlerde cinsiyet X zaman ortak etkisine işaret eden bazı bulgulara karşın, ilerde ele alınacağı gibi, gerek 1970'lerde gerekse 1990'larda cinsler arasında farklılıktan ziyade benzerlikler baskındır. Örneğin, her iki cins için de *dürüst* ve *bağımsız* olmak, 1970'lerde de, 1990'larda da en önemli görülen iki araç değerdir; ancak zaman içinde birincilik yurgusu her iki cins için de *dürüst* olmaktan *bağımsız* olmaya geçmiştir. Genel olarak bakıldığında, amaç değerlerde gözlenen değişmeye koşut olarak, araç değerlerdeki değişme de normatif değerlerdense bireysel özerkliği ve yetkinliği daha ön planda tutan bir anlayışa geçiş niteliğinde görünmektedir. Bu bulgular değişimin yönünün, dünyada ve ülkemizde gözlenen liberalleşme eğilimleri doğrultusunda olduğuna işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi, daha bireyleşme yönünde bazı göreceli farklılıklar gözlenmekle birlikte,

1970'lerin ve 1990'ların gençlerinin değerlerinde, özellikle amaç değerlerden kaynaklanan benzerlikler daha baskındır. Diğer yandan, 1970'lerdeki gençlerin değerlerinin aynı zaman dilimini paylaştıkları ebeveynlerinden, özellikle amaç değerler yönünden, hayli farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır; örneğin, 1970'lerin gençleri sırasıyla *özgürlüğü, eşitliği, birşeyler başarmayı, kendine saygıyı, gerçek dostluğu* amaçlarken, ebeveynleri *aile güvenliğini, huzur, barış içinde bir dünyayı, mutluluğu, rahat bir hayatı* amaç edinmektedir. İlginç olarak gençlerin en önemli gördüğü *özgürlüğü*, ebeveynleri çok daha az önemli (onuncu sırada) görürken, onların en önemsedığı *aile güvenliğini* de gençler çok daha az (onuncu sırada) önemsemektedir. Görüldüğü gibi yetişkinler, özellikle ailelerine odaklanmış olarak, barış içinde, rahat yaşamaya, çocuklarından daha çok önem vermekte; gençler ise, özellikle kendilerine odaklanmış olarak *özgürlüğü, eşitliği, kendine saygıyı, başarıyı, dostluğu, aşkı, heyecanı* ebeveynlerinden daha çok önemsemektedirler. Amaç değerlerdeki farklılıklara koşut olarak, gençler *bağımsız, geniş görüşlü, mantıklı, hayal gücü kuvvetli* gibi kişisel yetkinlikleriyle ilgili araç değerleri ebeveynlerinden daha önemli görürken, ebeveynleri *temiz, kibar, itaatkar* gibi normatif araç değerleri çocuklarına kıyasla daha çok önemsemektedir. Söz konusu kuşak farklılıkları yaşa bağlı olarak muhafazakarlığın arttığına işaret eden araştırma bulgularıyla genel olarak tutarlıdır; örneğin, Feather (1979) Amerika Birleşik Devletleri'nde değişik zamanlarda yaptığı incelemelerde, yaşa bağlı olarak *aile güvenliği, milli güvenlik, kendine saygı, temiz ve kibar olmak* gibi değerlerin öneminin göreceli olarak arttığını; diğer yandan *heyecanlı bir hayat, eşitlik, özgürlük, sosyal itibar, gerçek dostluk, hayal gücü kuvvetli ve geniş görüşlü* olmanın öneminin ise göreceli olarak azaldığını bulmuştur. Feather'ın söz konusu bulguları, Türk gençlerinin yetişkinlerden daha çok önemsedığı *kendine saygı* ve her iki grubun da benzer önemde gördüğü *sosyal itibar* dışında, bizim bulgularımızla tam bir uyuşma göstermektedir. Söz konusu uyuşma, farklı kültürlerden olsalar bile benzer gelişim evrelerinde olan kişilerin, benzer gereksinimlerle, benzer değer yönelimleri gösterebileceğine işaret etmektedir. İki

kültür arasında *kendine saygı* konusunda gözlenen farklılık, bireyci Amerika Birleşik Devletleri'nden farklı olarak daha toplulukçu özellikler gösteren ülkemizdeki gençlerin anne-babalarına kıyasla bireyselliğe daha fazla önem vermeleri ile ilişkili olabilir. Diğer yandan, *sosyal itibar* konusunda kuşak farkı gözlenmemesi de, ülkemizde "diğer odaklı" değerlendirmelerin toplulukçu kültürel doku gereği, gençleri de kapsayan yaygınlıkta önemsenmesiyle açıklanabilir.

Anamlı bulunan değişme sayısına bakıldığında, kuşak ve zaman farklılığı saptanan araç değerlerin sayıları arasında önemli bir fark gözlenmezken (7 kuşak, 9 zaman farklılığı), amaç değerler söz konusu olduğunda, 1970'li ve 1990'lı gençler arasında saptanan zaman farkının neredeyse üç misli kuşak farkı saptanmıştır (4 zaman, 11 kuşak farklılığı). Görüldüğü gibi, 1970'lerin gençleri ve anne-babaları aynı zaman dilimini paylaşmakla birlikte, yaşama farklı gelişim evrelerinden bakmakta; dolayısıyla önemsedikleri amaç değerler, kendi gelişim evrelerinin bakış açısını, gereksinimlerini, geleceğe yönelik beklentilerini, amaçlarını yansıtmaktadır (Prince-Gibson ve Schwartz, 1998). Giriş kısmında değinildiği gibi, 1990'ların öğrencileri ve yetişkinleri arasında da benzer farklılıklar gözlenmiştir (Karakitapoğlu ve İmamoğlu, 1998). Oysa, 1970'lerin ve 1990'ların gençleri farklı zaman dilimlerinden gelmekle birlikte, aynı gelişim evresini paylaşmakta; bu benzerlik onları yaşamlarına yön veren amaçlar açısından daha benzer kılmaktadır. Diğer yandan, zaman içinde söz konusu amaçları gerçekleştirmede benimsenebilecek araç değerlerle ilgili göreceli olarak daha fazla değişimin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Özetle bulgular, değer yönelimlerinde kuşak farklılıklarının, genel olarak, zaman farklılıklarından daha belirgin olduğunu; değişik gelişim evrelerinin özellikle amaç değerlerdeki farklılıklarla, zaman değişiminin ise öncelikle araç değerlerdeki farklılıklarla ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Kuşak farklarının önemine işaret eden bulgularımız, değer önceliklerinde yaşa bağlı farklılıklar rapor eden diğer araştırma bulgularıyla tutarlıdır (örneğin, Feather, 1979; Prince-Gibson ve Schwartz, 1998; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992).

Mevcut bulgular, kuşak farklarının genellikle Schwartz'ın (1992) önerdiği "değişime açıklık ve muhafazakarlık" boyutu ile ilişkili olduğuna; gençlerin sözkonusu boyutun değişime açıklık ucunu, anne-babaların ise muhafazakarlık ucunu temsil eden değerleri göreceli olarak daha önemsedğine işaret etmektedir.

Cinsiyet farklarına ilişkin bulgulara bakıldığında, önceden değinildiği gibi, gerek 1970'lerde gerekse 1990'larda cinsler-arası benzerliklerin farklılıklardan çok daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu saptama, Prince-Gibson ve Schwartz'ın (1998) İsrail'de yaptıkları yeni çalışmaları ile tutarlı olarak toplumsal cinsiyet ("gender") konusunda benzerlikleri vurgulayan "etkileşimselci-kurgucu" ("interactionalist-constructivist") kuramsal ve görgül literatürü destekler niteliktedir (örneğin, Hare-Mustin ve Marecek, 1988; Hyde, 1991; Mednick, 1989; Unger ve Crawford, 1996). Bu yaklaşıma göre, toplumsal cinsiyet süreklilik gösteren içsel bir özellik ("trait") değil, koşullara, beklentilere bağlı olarak sergilenebilen bir sosyal kurgu niteliğindedir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyete ilişkin davranışlar, duruma, koşullara, kişilere bağlı olarak değişkenlik, esneklik gösterir. Bu doğrultuda, kadınların ve erkeklerin değer tercihlerinde tutarsız örüntüler gözlenmesi beklenebilir (Prince-Gibson ve Schwartz, 1998). Nitekim, Prince-Gibson ve Schwartz (1998), ilgili literatür taramalarında genel olarak benzerlikler gözleendiği; eski çalışmalarda gözlenen bazı farklılıkların "yetkin-araşsal erkek" ve "ilişkisel-duygusal kadın" şeklindeki geleneksel cinsiyet tiplemesine uygun olduğu (örneğin, Rokeach, 1973); ancak daha homojen, eğitilmiş, üst SED'den örneklemelere dayalı olan yeni çalışmalarda genellikle tutarlı değer farklılıklarının gözlenmediği sonucuna varmışlardır. Bizim araştırmamızda da erkeklerin, kadınlara kıyasla, 1970'lerde *kendine saygıyı*, *mutluluğu*, *seven kişi olmayı*; 1990'larda ise *yardımsever* ve *cesur olmayı* daha çok önemsedikleri; 1970'lerin kadınlarının *kurtuluşu* ve *özgürlüğü* daha önemli gördükleri; 1990'ların kadınlarının ise *olgun aşkı* ve *temiz olmayı* erkeklere göre daha önemli buldukları şeklinde kısmen geleneksel cinsiyet rol beklentilerini, kısmen değişimi yansıtan bazı farklılıklar saptandı

ise de her iki dönem için de benzerlikler daha çarpıcıdır. Daha önce değinildiği gibi, 1970'lerden 1990'lara *kendine saygıya* yüklenen önemin artması, *eşitlik* ve *barış içinde bir dünyaya* yüklenen önemin azalması, kadınlar için daha güçlü olmakla birlikte her iki cins için de sözkonusudur. Bu bulgular iki cinsin zaman içinde amaç değerler açısından daha da benzerleştiğini düşündürmektedir. Benzer şekilde Fiorentine (1988) 1969 ve 1984 yılları arasında kadınların ve erkeklerin değer sistemlerinde benzeşme gözleendiğine işaret etmiştir. Simmons ve Penn (1993) de 1970, 1980 ve 1990 yıllarına ilişkin incelemelerinden benzer sonuca varmışlardır. Nitekim aşağıda ele alınan faktör puanlarına ilişkin bulgular da erkeklerin tüm değer yönelimlerini kadınlara göre daha fazla önemseme eğilimi göstermekle birlikte, sözkonusu farkların yalnız Özerklik ile Kişisel Saygı-Başarı yönelimlerinde anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Değer boyutlarını daha fazla önemseme eğilimi, toplumun değerler sistemini koruma-kollama işlevinin geleneksel olarak erkeklerden beklenmesinin bir uzantısı olabilir. Nitekim anlamlılık düzeyine ulaşan Özerklik ve Kişisel Saygı-Başarı yönelimleri, toplumsal cinsiyet anlayışına göre daha çok erkeklerden beklenir. Ancak, cinsiyete ilişkin ilgili ortalamaların birbirine yakınlığı, sözkonusu farkların istatistiki anlamlılık dışında pratik bir önem taşımadığını yansıtmaktadır.

Derecelendirme Ölçeğine İlişkin Bulguların Düşündürdükleri

1990'larda uygulanan derecelendirme tekniği ile elde edilen bulgulara bakıldığında da, gençlerin en çok *özgürlük* ve *bağımsızlık* maddelerinden oluşan Özerklik Yönelimini önemsedikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu farklı teknikler kullanılarak ulaşılan diğer bazı araştırma sonuçlarıyla da tutarlıdır (örneğin, İmamoğlu, 1998; Karadayı, 1998; Karakitapoğlu ve İmamoğlu, 1998). Tutarlılık gösteren bu bulgular ülkemizdeki üniversite gençliğinin bireyleşmeyi ve kişisel özerkliği önemli gördüğüne işaret etmektedir.

Özerkliğin ardından ikinci derecede önemli görülen Olgunlaşma-Gelişme Yönelimi ise kişisel saygı-başarı, bilgelik ve yaşamı keşfetme alt-boyutlarından oluşmaktadır. Buna göre, günümüz gençleri

mantıklı, geniş görüşlü, aydın-münevver, hayal gücü kuvvetli, ehil, cesur, ihtirashı kişiler olarak kendine saygı, başarı, heyecan, huzur, mutluluk içeren bir geleceği amaçlamaktadır. Sözkonusu üst-düzye boyut, gençlerin kişisel gelişmelerine verdiği öneme işaret etmektedir (İmamoğlu, 1998).

Gençler kişisel gelişmelerinin ardından da Uyum-Saygınlık-Sevgi Yönelimini önemli görmektedir. Bu üst-düzye yönelim, Sevgi-Barış, Rahatlık-Saygınlık ve Sosyo-Kültürel Normatif Yönelim alt-boyutlarından oluşmaktadır. Bunlardan en önemli görülen sevgi-barış yönelimine göre gençler, *seven* kişiler olarak *gerçek dostluğu, güzellikler dünyasını, barışı, olgun aşkı, eşitliği* amaçlamaktadırlar. Sözkonusu alt-boyut gençlerin çevreleriyle yakın, olumlu ve anlamlı duygusal ilişkiler içinde olma arzularına işaret etmektedir. Önem sıralamasında Sevgi-Barış alt-yöneliminin ardından gelen Rahatlık-Saygınlık alt-yönelimi, gençlerin *neşeli, kibar* insanlar olarak *zevk, sosyal itibar* içeren, *rahat bir hayat* amaçladıklarına işaret etmektedir. Sözkonusu Rahatlık-Saygınlık boyutuna benzer önemde görülen Sosyo-Kültürel Normatif Yönelim boyutuna göre de gençler, sosyo-kültürel normlar doğrultusunda *sorumlu, yardımsever, bağışlayıcı, temiz, itaatkar, dürüst, kendini kontrol edebilen* kişiler olarak *ailelerinin ve ülkelerinin güvenliğini ve kurtuluşu* önemli görmektedirler.

Görüldüğü gibi faktör analizleri sonucunda ilk analizde elde edilen yedi alt-boyut üç genel değer boyutu altında toplanmıştır. Bu yapılanma Rokeach'in önerdiği kavramsal çerçeveyi yansıtmaktadır. Diğer bir deyişle, görgül bulgular Rokeach'in kuramsal olarak önerdiği gibi ilgili ölçek maddelerinin kişisel ve sosyal içerikli amaç değerler ile ahlaki ve kişisel içerikli araç değerler şeklinde örgütlenmediğini; benzer gereksinimlerle ilgili amaç ve araç değerlerin aynı faktör altında toplanabildiğini göstermiştir. Şöyle ki, kişisel içerikli amaç değer maddelerinden oluşan Kişisel Saygı-Başarı Yönelimi dışındaki faktörlerin hepsinde en az birer amaç ve araç değer birarada yer almıştır. Nitekim, Rokeach'in ölçeği değişik kültürlerde kullanılmakla birlikte, önerdiği kuramsal çerçeve görgül olarak desteklenmemiştir. Bu durum yaşamın amacına ilişkin belirli

inançlarla, ilgili amaçlara ulaşmak için gerekli olan davranış biçimlerinin aynı bilişsel şemalarda temsil edildiğini düşündürmektedir; örneğin, özgürlüğe ulaşmak için bağımsız olmanın gerektiğini düşünen bir kişi için bu iki amaç ve araç değerın bizim Özerklik Yönelimi olarak adlandırdığımız, aynı bilişsel şemayı oluşturduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda, değerleri, bir toplum yapısı içinde yaşamak durumunda olan kişilerin gerek kendilerinden, gerekse diğer kişilerarası ve doğa ile ilişkilerinden kaynaklanan gereksinimlerini, doyumlu ve uyumlu şekilde karşılamaya yönelik genel anlayış ve yönelim örüntüleri olarak tanımlayabiliriz. Bu tanımda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi, değerlerin, Rokeach'in ölçeğinde olduğu gibi tek tek maddelere kıyasla ilgili maddelerin oluşturduğu genel boyutlar çerçevesinde incelenmesinin daha uygun olduğu kanısındayız.

Elde edilen faktörleri, değerleri gereksinimlerle ilişkili olarak kavramsallaştıran yukarıdaki tanımdan hareketle yorumladığımızda, Özerklik Yöneliminin kendi olabilme gereksiniminden kaynaklanabileceğini; Olgunlaşma-Gelişme üst-boyutunu oluşturan Kişisel Saygı-Başarı Yöneliminin kendini değerli hissetme gereksinimiyle; Yaşamı Keşfetme Yöneliminin uyarılma ve sınırlarını aşarak kişisel yetkinliğini artırma gereksinimiyle; Bilgelik Yöneliminin ise zihinsel derinleşme ve huzur bulma gereksinimiyle ilişkili olabileceğini; diğer yandan, Uyum-Saygınlık-Sevgi üst boyutunu oluşturan Sosyo-Kültürel Normatif Yönelimin, toplumsal ve ahlaki yaşamı düzenleyen güvenlik ve sosyal ahenk gereksinimiyle; Sevgi-Barış Yöneliminin sevgi ve paylaşma gereksinimiyle; Rahatlık-Saygınlık Yöneliminin ise kişisel hedonizm-hazcılık gereksinimiyle ilişkili olabileceğini düşünmekteyiz. Sözkonusu faktör yapısının, Feather'ın (1991) Rokeach Ölçeğini kullanarak Avustralya'da elde ettiği boyutlara genel olarak benzer olması, Schwartz'ın (1992) gereksinimlerin ve değerlerin kültürlerarası benzerlik göstereceği savını destekler niteliktedir. Bununla birlikte, kültürel farklara bağlı olarak bir toplumda ayrışan değerler, bir diğer toplumda aynı faktör altında toplanabilmektedir; örneğin, Avustralya'da ayrı faktörler niteliğinde olan

güvenlik, uyma (conformity) ve diğerkamlik ile ilgili maddeler bizde aynı faktörde yer almıştır; çünkü geleneksel olarak toplulukçu özellikler gösteren (Hofstede, 1991; Smith, Dugan ve Trompenaars, 1996) kültürel dokumuz çerçevesinde ilgili maddeler sosyal ahengi ve güvenliği korumaya yönelik normlar niteliğindedir.

Anılan değer yönelimlerine topluca bakıldığında, gençlerin en çok özerk olmayı ve kendilerini geliştirmeyi; ardından da çevreleri ile olumlu ilişkiler içinde olmayı önemsedikleri söylenebilir. Belirtilen değer yönelimleri İmamoğlu'nun (1998) ve Karadayı'nın (1998) ülkemizdeki üniversite gençlerinde farklı ölçeklerle saptadıkları benlik yönelimine ilişkin bulguları ve aynı doğrultuda önerdikleri, sırasıyla Dengeli Ayrışma-Bütünleşme ve İlişkili-Özerklik modellerini destekler niteliktedir. Örneğin, İmamoğlu'nun çalışmasında (1998), ODTÜ öğrencileri arasında normatif kalıplaşmaya kıyasla özerk olarak gelişme veya kendileşme eğilimi veya isteği ile, kopuk olmaya kıyasla insanlarla ilişkili olma eğiliminin daha yaygın olduğu; dolayısıyla, dengeli benlik gelişiminin benimsendiği saptanmıştır. Burada sunulan bulgular, gençlerin değer yönelimlerinin de sözü edilen benlik gelişimi ile paralellik gösterdiğine işaret etmektedir. Ülkemizdeki toplumsallaşma uygulamaları ile ilgili çalışmalar da tüm SED'deki anne-babaların çocukları ile olan duygusal bağlılığa önem verdiğini; ancak alt ve orta SED'dekilerin çocuğun itaatkar olmasını ve minnet duymasını beklerken, üst SED'deki anne-babaların çocuğa daha özerklik tanımayı benimsediklerini göstermiştir (İmamoğlu, 1987). Dolayısıyla, alt ve orta SED'de ilişkili ama normatif kalıplaşmayı destekleyici bir toplumsallaşma ortamı mevcut iken, daha üst SED'de çocuğa ilişkili olarak kendileşmeye veya bireyleşmeye daha uygun bir ortam sağlanmaktadır (İmamoğlu, 1995, 1998). Nitekim, Kandiyoti'nin (1978) üst SED'deki üniversiteli kızlarla annelerini karşılaştırdığı araştırması da genç kızların anneleri gibi ilişkili ama onlardan farklı olarak, daha özerk bir benlik gelişimi sergilediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, maddi bağımlılıkların sürdürülmesinin işlevselliğini yitirdiği toplumuzun daha üst sosyo-ekonomik düzeylerinde, duygusal bağların, ilişkilerin önemini koruduğunu, ama

aynı zamanda genç kuşaklara daha fazla özerklik tanımının benimsendiğini gözlemekteyiz (İmamoğlu, 1987; Kağıtçıbaşı, 1990). Bu doğrultuda, değer yönelimlerine ilişkin bulgularımız, üniversite düzeyindeki gençlerin özerk olarak kendileşmeyi, çevre ile iyi ilişkiler içinde olmaktan göreceli olarak daha çok önemsediklerine ve hatta zaman içinde bu yönelimde bir artış gözlemlendiğine işaret etmektedir. Schwartz'ın (1992) değerlerle ilgili temel boyutları çerçevesinde, daha muhafazakar eğilimler gösteren yetişkinlerden farklı olarak, gençlerin değişime açıklık ve kendini geliştirme eğilimlerinin daha güçlü olduğu söylenebilir. Ancak Yaşamı Keşfetme Yöneliminin diğer yönelimlerin ardından en alt sırada yer alması, gençlerin benliklerini ortaya koyarak aktif yetkinlik yansıtan değerlerden ziyade toplumsal hiyerarşi içinde etkili ve saygın biri olmayı yansıtan değerlere daha yatkın olduklarını düşündürmektedir.

Araştırma bulgularımız ülkemizde ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalarla yukarıda değinilen bazı paralellikler taşımakla birlikte, farklı zamanlarda yapılan ilgili çalışmalarda farklı örneklemelerin, ölçme ve analiz tekniklerinin kullanılması tam bir karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. Bu tür sorunlara karşın bazı genel yönelimler gözlenebilmektedir. Üzerinde en çok uzlaşma sağlanan bir yönelim Schwartz'ın (1992, 1994) "değişime açıklık-muhafazakarlık" boyutu ile ilgilidir. Önceden değinildiği gibi, yetişkinler gençlere göre muhafazakar değerleri daha önemli görmektedir. Örneğin, Karakitapoğlu ve İmamoğlu'nun (1998), Rokeach ve Schwartz'ın değerler ölçeklerinden ve İmamoğlu'nun Ayrışma-Bütünleşme Değerleri ölçeğinden yararlanarak yaptıkları uygulamaya göre, Giriş kısmında da değinildiği gibi, 1990'ların yetişkinleri, geleneklere, otoriteye, dini ve kültürel beklentilere uygun yaşamayı gençlere göre daha önemli görmektedir; ancak eğitime bağlı olarak sözkonusu farklar azalmaktadır. Hatta gençlerin anne-babalarının eğitim düzeyinin yükselmesiyle, geleneksellik faktörüne negatif yüklü olarak giren benlik yönelimi veya özerklik ile ilgili değerleri daha çok önemsedikleri gözlenmektedir. Bu bulgular benlik algısı ile benimsenen değerler arasında önemli bir ilişki olduğuna ve her ikisinin de şekillenmesinde

yaşa ve eğitim düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan değişik gereksinimlerin ve bakış açılarının önemli rol oynayabileceğine işaret etmektedir.

Diğer yandan, Rokeach ölçeğinden daha kapsamlı bir ölçeğin kullanıldığı Karakitapoğlu ve İmamoğlu'nun (1998) çalışmalarında, bu makalede rapor edilen bulgulardan farklı olarak Evrensellik Yönelimi en güçlü değer yönelimi olarak belirmiştir. Diğer insanlara ve doğaya karşı koruyucu-kollayıcı bir tavrı ve evrensel ahlak değerlerini önemsemeyi içeren bu boyut Schwartz'ın (1992; 1994) "benliği güçlendirme-benliği aşma" boyutunun benliği aşma ögesine benzemektedir ve yetişkinler bu yönelimin yalnız diğerkam ilgi ve güvenilirlik alt-boyutlarını gençlerden daha önemli görmektedir. Önceden değinildiği gibi kullanılan ölçme araçlarındaki farklılıklar nedeniyle araştırmalar arasında farklar gözlenmesi kaçınılmazdır. Ancak değişik araştırma bulgularına genel olarak baktığımızda, toplumumuzda Schwartz'ın (1992, 1994) "muhafazakarlık-değişime açıklık" ve "benliği güçlendirme-benliği aşma" olarak nitelendirdiği boyutların dört ögesiyle ilgili değerlerin hepsinin gözlenebildiğini ama toplumsal gelişmeye bağlı olarak değişimin, benliği aşma ve değişime açıklık yönünde olduğunu; bu çerçevede geleneksel değerlerden evrensel değerler niteliğinde olmayanların önemini yitirme eğiliminde olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim, Konrad Adenauer Vakfı'nın (1999) 11 ilden 15 ve 27 yaşları arasındaki öğrenciler ve çalışan gençlerle yaptığı geniş kapsamlı bir çalışmada gençler, ailelerinden edindikleri en önemli değerler arasında, bir yandan dürüstlüğü ardından geleneğe saygıyı belirtmişler; diğer yandan da gelenekleri sorgulayıcı bir eğilim sergilemişlerdir. Sosyoekonomik statü yükseldikçe geleneği yüceltme eğiliminin zayıflamasının yanısıra, gelenek kavramına olumlu değer yükleyen gençler arasında bile sorgulama eğiliminin başatlığı dikkat çekicidir. Bu iki eğilimin (geleneğe saygı ve geleneği sorgulama) yanyana görülebilmesi, yukarıdaki yorumumuza paralel şekilde gençler arasında "reformcu" veya "liberal" bir gelenek anlayışının yerleşmeye başladığına işaret etmektedir. Bu bulgular, geleneksel düşünce ve davranış kalıplarımızdan güvenilirlik, insana saygı gibi evrensel değerler

niteliğinde olanların korunması; itaatkarlık gibi kişinin özerk gelişimini kısıtlayıcı olanlarınsa aşılması yönünde daha ılımlı bir gelenek anlayışının yerleşmekte olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bir yandan bulgularımızın ilgili olduğu veya düşündürdüğü bazı genel eğilimlere dikkat çekerken, diğer yandan mevcut bulgulardan toplumumuzun tümüne genelleme yapılamayacağını, çünkü araştırmanın bir metropolün eğitimli kesimine odaklandığını vurgulamakta da yarar görmekteyiz. Bununla birlikte, büyük kentlerin ve metropollerin sosyal değişimin barometresi niteliğinde olduğu (İmamoğlu ve İmamoğlu, 1992) dikkate alınırsa, daha eğitimli kesimde gözlenen yönelimlerin, yukarıda değinildiği gibi toplumumuzdaki değer yönelimlerinin değişme yönü hakkında ipucu verebileceği kanısındayız. Ancak, makalemiz hakkında geribildirim sunan bir danışmanın da belirttiği gibi, bulguların gençlerin davranışlarına ilişkin bazı gözlemlerle uyummadığı düşünülebilir. Bilindiği gibi geçmişte tutum-davranış ilişkisi ile ilgili olarak da benzer sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunla ilgili olarak günümüz literatüründe tutum-davranış tutarlılığını arttırmak için bunların öncelikle aynı özgüllük (specificity) düzeyinde ölçülmeleri gerektiği öne sürülmektedir (Fiske ve Taylor, 1991). Değerler ise tutumlardan da daha genel yönelimler olduğundan, herhangi bir durumda gözlenen özgül davranışlarla uyum göstermesini beklemek uygun olmaz. Ayrıca gençlerin davranışlarıyla ilgili olarak yaptığımız gözlemler veya değer yüklemeleri, onların kendilerinin önemsediklerini ifade ettikleri değer yönelimleri ile de uyumlayabilir. Hatta bu alanda çalışan araştırmacıların yorumları da kendi yaklaşımlarındaki farklılıklar nedeniyle uyumlayabilir; örneğin, Arda (1992), "amaç değerlerin dağılımı 'egosantrik' bir nitelik taşımaktadır; çünkü kendine saygı, aile ve arkadaş çevresinde güvenlik ve güvenilirlik arama gibi değerler en başta yer almışlardır" (s. 63) şeklinde bir yorum getirirken, biz benzer yönelimleri egosantrik değil, hem kendine saygının hem de yakın çevre ile uyumun

önemsendiği, daha dengeli bir gelişme arzusu olarak yorumlama eğilimindeyiz. Genel yapısıyla hala toplulukçu özellikleri ağır basan bir toplumda gençlerin bireyleşme eğilimleri bazan bencilleşme veya bireycilleşme olarak algılanabileceği gibi, bazı gençler de birey olmayı gerçekten bireycilleşme olarak anlayıp bencilleşebilir. Nitekim, İmamoğlu (1998) üniversite gençleri arasında farklı benlik tiplerinin bulunduğu; benzer şekilde, öğrenci ve öğrenci olmayan gençleri kapsayan Konrad Adenauer Vakfı çalışması (1999) da gençler arasındaki farklılıklara işaret etmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları kapsamında, kullanılan ölçme tekniği ile ilgili bazı sorunlara değinmekte de yarar görmekteyiz. Değerler konusundaki çalışmalarda yaygın olarak kullanılan Rokeach Ölçeği'nin sıralama tekniği içermesi, değer yönelimlerinin temel boyutlarını saptamakta ve çok yönlü karşılaştırmalar yapmakta güçlük yaratmaktadır. Nitekim, son yıllardaki çalışmalarda derecelendirme ölçeklerinin tercih edildiğini gözlemliyoruz (örneğin, Schwartz, 1992; Karakitapoğlu ve İmamoğlu, 1998). Bu doğrultuda 1990'lardaki çalışmada hem temel boyutları saptayabilmek amacıyla derecelendirme ölçeği, hem de 1970'lerde toplanan verilerle karşılaştırma yapabilmek için orijinal formda olduğu gibi sıralama tekniği kullanılmıştır. O nedenle, 1990'lar için saptanan boyutlar çerçevesinde bazı yorumlar yapıldı ise de, temel boyutlardaki zaman farklılıkları doğrudan analiz edilememiştir. Ayrıca, Rokeach tekniğinin çok kısa açıklamalarla salt sözcüklere dayalı olmasının, kişilerin herhangi bir bağlamdan kopuk olarak karşılaştıkları sözkonusu sözcüklere ne gibi anlamlar yükledikleri konusunda belirsizlik yaratabileceği kanısındayız. Nitekim, Prince-Gibson ve Schwartz (1998) İsrail'de kadınların ve erkeklerin "eşitliği" farklı biçimde anladıklarını; erkeklerin "herkese eşit olanaklar sağlanması" şeklinde daha evrensel, kadınlarına "kendilerinin eşit olanaklar kazanmaları" şeklinde daha kişisel anlayışa sahip olduğunu belirtmişlerdir. Gelecek çalışmalarda bu gibi sorunların dikkate alınmasında, daha betimleyici ifadeler kullanılmasında veya genel değer yöne-

limlerinin betimlenmesine olanak tanıyacak şekilde çoklu ölçme yollarının denenmesinde yarar görmekteyiz. Bu makalede sunulan çalışmada 1970'lerdeki gençlerden toplanan verilerle 1990'ların gençlerini karşılaştırmanın amaçlanması, ölçeğin geçmişteki şekilde kullanılmasını gerektirmiştir.

Kaynaklar

- Arda, B. (1993). Tıp öğrencilerinin meslek seçme motivasyonları ve değer sistemleri konusunda bir durum değerlendirmesi. R. Bayraktar & I. Dağ (Dcr.). VII. Ulusal psikoloji kongresi bilimsel çalışmaları. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Başaran, F. (1992). The university students' value preferences. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, 14, 13-25.
- Başaran, F. (1993). Üniversite eğitim süresi içinde öğrencilerin değer tercih sıralamalarında değişim. R. Bayraktar & I. Dağ (Dcr.). VII. Ulusal psikoloji kongresi bilimsel çalışmaları. VII. Ulusal psikoloji kongresi bilimsel çalışmaları. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Beech, P. R., & Schoepp, A. (1974). Development of value systems in adolescents. *Developmental Psychology*, 40, 644-656.
- Braithwaite, V. A., & Law, H. G. (1985). Structure of human values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 250-263.
- Ergüder, Ü., Esmec, Y., & Kalaycıoğlu, E. (1992). Türk toplumunun değerleri. *Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Raporu*. Yayın no: TÜSIAD-T/91, 6.145: İstanbul.
- Feather, N. T. (1979). Value correlates of conservatism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1617-1630.
- Feather, N. T. (1988). From values to actions: Recent applications of the Expectancy-value model. *Australian Journal of Psychology*, 40(2), 105-124.
- Feather, N. T. (1991). Human values, global self-esteem, and belief in a just world. *Journal of Personality*, 59(1), 83-107.
- Fiorentine, R. (1988). Increasing similarity in the values and life plans of male and female college students? Evidence and implications. *Sex Roles*, 18, 143-158.
- Harc-Mustin, R. T., & Marceek, I. (1988). The meaning of difference: Gender, theory, postmodernism and psychology. *American Psychologist*, 45, 455-464.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and organizations: Software of the mind*. London: McGraw Hill.
- Hyde, J. S. (1991). *Half the human experience*. Lexington, MA: D:C Health and Company.
- Hyman, H. H., Payashoğlu, A., & Frey, F. W. (1958). The values of Turkish college youth. *Public Opinion Quarterly*, 22, 275-291.
- İmamoğlu, E. O., & İmamoğlu, V. (1992). Housing and living environments of the Turkish elderly. *Journal of Environmental Psychology*, 12, 35-43.

- İmamoğlu, E. O. (1987). An interdependence model of human development. Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.), *Growth and progress in cross-cultural psychology*. Lissc: Swets and Zeitlinger.
- İmamoğlu, E. O. (1994). Değişim sürecinde aile: Evlilik ilişkileri, bireysel gelişim ve demokratik değerler. *Aile kurultayı 1994: Değişim sürecinde aile: Toplumsal katılım ve demokratik değerler*. (s. 33-51). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *Journal of Psychology*, 132, 95-105.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change. In J. Berman (Ed.) *Cross-cultural perspectives: Nebraska symposium on motivation*, 1989 (pp. 135-200). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Kandiyoti, D. (1978). Kadınlarda psikososyal değişim boyutları: Cinsiyetler ve kuşaklar arasındaki bir karşılaştırma. *Unpublished research report*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Karadayı, E. F. (1998). *İlişkili özerklik: kavramı, ölçülmesi, gelişimi, toplumsal önemi, gençlere ve kültüre özgü değerlendirilmeler*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Karakitapoğlu, Z., & İmamoğlu, E. O. (1998). Value orientations of Turkish adults and university students. *Yayınlanmamış makale*.
- Kluckhohn, C. (1951). Values and value orientations in the theory of action. In Parsons & E. Skills (Eds.), *Toward a general theory of action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kluckhohn, F., & Strodtbeck, F. (1961). *Variations in value orientations*. Evanston, IL: Row, Peterson, and Company.
- Konrad Adnauer Vakfı (1999). *Türk gençliği 98: Suskun kitle büyüteç altında*. İstanbul: Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Lau, S. (1988). The value orientations of Chinese university students in Hong Kong. *International Journal of Psychology*, 23, 583-596.
- Lau, S., & Wong, A. K. (1992). Value and sex-role orientation of Chinese adolescents. *International Journal of Psychology*, 27, 3-17.
- LeCompte, W. F., & LeCompte, G. K. (1970). Effects of education and intercultural contact on traditional attitudes in Turkey. *Journal of Social Psychology*, 80, 11-21.
- LeCompte, W. F., & LeCompte, G. K. (1973). Generational attribution in Turkish and American Youth: A study of social norms involving the family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 4, 175-186.
- Mednick, M. (1989). On the politics of psychological constructs: Stop the bandwagon, I want to get off. *American Psychologist*, 44, 1118-23.
- Phalet, K., & Clacys, W. (1993). A comparative study of Turkish and Belgian youth. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24, 319-343.
- Prince-Gibson, E., & Schwartz, S. H. (1998). Value priorities and gender. *Social Psychology Quarterly*, 61, 49-67.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Rokeach, M., & Ball-Rokeach, S. J. (1989). Stability and change in American value priorities: 1968-1981. *American Psychologist*, 44, 775-784.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. Vol. 25 (pp. 1-62). New York: Academic Press.
- Simmons D. D., & Penn, J. R. (1993). Stability and sharing of value norms among American university student cohorts in 1970, 1980 and 1990. *The Journal of Social Psychology*, 134, 69-78.
- Smith, P. B., Dugan, S., & Trompenaars, F. (1996). National culture and the values of organizational employees: A dimensional analysis across 43 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 231-264.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (1989). *Using multivariate statistics* (2nd ed.). Northridge: Harper Collins.
- Unger, R. K., & Crawford, M. (1996). *Women and gender*. (2nd ed.). New York: McGraw Hill.
- Zavalloni, M. (1980). Values. In H. Triandis ve R. Brislin. (Eds.). *Handbook of cross-cultural psychology: Social psychology* (Vol.5). Boston: Allyn ve Bacon.

Summary

Value Preferences From 1970s to 1990s: Cohort, Generation and Gender Differences at a Turkish University

E. Olcay İmamoğlu

Zahide Karakitapoğlu Aygün

Middle East Technical University

Values have been defined as belief systems; standards that guide action in different ways; the criteria people use to select behavior and to evaluate events and people; desirable end-states or behaviors; and concepts that vary in importance (Feather, 1988; Kluckhohn, 1951; Kluckhohn & Strodtbeck, 1961; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992). Rokeach who conducted extensive research on the topic defined a value as "an enduring belief that a specific mode of conduct or end-state of existence is personally and socially preferable to an opposite or converse mode of conduct or end-state of existence" (Rokeach, 1973, p. 5). Studying values seems to be important both at the individual and societal levels. Whereas at the individual level, values may inform us about one's possible attitudes and behaviors. At the societal level, they may contribute to our understanding of the social structure of a culture.

The Rokeach Value Survey (RVS) which consists of 18 instrumental and 18 terminal values has been used in most of the studies on values. Rokeach divided instrumental values into two groups: moral (e.g., helpful, forgiving) and competence (e.g., imaginative, self-controlled). He further classified terminal values as personal (e.g., inner harmony, self-respect) and social (e.g., equality, a world at peace). Studies conducted in the United States illustrated a general stability in normative values (Rokeach & Ball-Rokeach, 1989; Simmons

& Penn, 1993). However, economic, cultural, technological changes and globalization through media and computer technology could be expected to bring about changes in values in a society (Rokeach, 1973; Rokeach & Ball-Rokeach, 1989).

The present study investigated the stability of values over a period of almost two decades (the late 1970s and the mid-1990s) in Turkey. Some important changes have occurred in the economic, social, and political structure of Turkey, in line with the worldwide trends toward liberalization and globalization during this time and particularly in the 1980s. Studies conducted in Turkey during or before the 1970s pointed to the existence of traditional and conservative values (Hyman, Payashoğlu, & Frey, 1958; LeCompte & LeCompte, 1970, 1973). However, more recent studies of the 1990s refer to the coexistence of old traditional collectivistic values with newly arising individualistic achievement-oriented values (Ergüder, Esmer, & Kalaycıoğlu, 1991; Karadayı, 1998; Karakitapoğlu & İmamoğlu, 1998; Phalet & Claeys, 1993).

In addition to examining the cohort changes in the Turkish university students' value preferences over two decades, we also investigated gender differences in each time period (in the 1970s and the 1990s), and generation differences (between adolescents' and their parents) in value preferences during

* Address for correspondence : Prof. Dr. E. Olcay İmamoğlu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü 06531 Ankara, Turkey.
E-mail: colcay@metu.edu.tr

the late 1970s. Related studies in Turkey have generally explored differences in specific value-related items in accordance with the original Rokeach scale (e.g., Arda, 1993; Başaran, 1992; 1993). However, since values are understood as general guiding principles, it seems important to specify the basic dimensions of such value-related items. Therefore, in the study conducted in the 1990s, in addition to ranking data, rating data were obtained in order to specify general value orientations

Method

Sample

Sample of the 1970s. This sample consisted of 150 students (32 females, 118 males) who were enrolled in general psychology courses at Hacettepe University in 1976-1977-1979 and some of their parents (27 mothers, 30 fathers). The mean age of the students was 22 years and that of the parents was 49 years. The sample was composed of largely the middle and upper-middle socio-economic status (SES) families.

Sample of the 1990s. The respondents were 114 Hacettepe University students (22 females, 91 males, 1 unidentified) with a mean age of 21 years. The data were collected in spring 1994. Similar to the first sample, students seemed to have come from the middle and the upper-middle SES.

Measuring Instruments and Procedure

The Turkish version of the "Rokeach Value Survey" was used. The survey was translated to Turkish by the first author and the translation was checked by other bilingual psychologists. Respondents were asked to rank the instrumental and terminal value items separately in terms of their importance to them (1 = most important, 18 = least important) in both the 1970s and the 1990s. The order of the instrumental and terminal values was counterbalanced. In 1994, subjects were also asked to rate the importance of largely each value item in the two lists by using a seven-point rating scale (1 = not important, 7 = important) in addition to ranking.

The study was administered to students dur-

ing their class hours, whereas the parents filled the survey at their homes. Subjects were assured that their responses would be kept confidential.

Results

Values in the 1970s

Students ranked the instrumental values of *honest, independent, broad-minded, logical* and the terminal values of *freedom, equality, a sense of accomplishment, self-respect* and *true friendship* as most important, while ranking the instrumental values of *obedient, ambitious, cheerful*, and the terminal values of *salvation, an exciting life* and *pleasure* as least important. Parents, on the other hand, ranked the instrumental values of *honest, responsible, intellectual* and *loving* and the terminal values of *family security, inner harmony, a world at peace, happiness* as most important. However, they ranked the instrumental values of *imaginative, ambitious, cheerful* and the terminal values of an *interesting life, pleasure, salvation, and mature love* as least important. The results of Mann-Whitney U tests concerning generation differences indicated that parents ranked normative values such as *family security, salvation, national security, a comfortable life, obedient, clean, and polite* significantly higher than the students. On the other hand, students ranked values of *freedom, a sense of accomplishment, equality, self-respect, mature love, an exciting life, true friendship, intellectual, broad-minded, logical, imaginative* higher than their parents. Results with respect to gender differences showed that males assigned greater importance to such values as *self-respect, happiness, loving*, and females, to values of *salvation and freedom* compared to the other gender.

Values in the 1990s

In the 1990s, values ranked as the most important by students were *self-respect, freedom, true friendship, independent, honest, logical* and *intellectual*.

Values regarded as the least important were the same as in the 1970s. Gender differences indicated that females attributed more importance to the

items of *clean, mature love*, and males to *helpful* and *courageous*.

Cohort Changes Between the 1970s and 1990s

Analyses concerning cohort differences indicated that the importance students attributed to such values as *intellectual, independent, capable, imaginative, self-respect, salvation* increased; but the importance of *obedient, honest, polite, broad-minded, helpful, a world at peace* and *equality* decreased from the 1970s to the 1990s. Within-gender comparisons from the 1970s to the 1990s illustrated that the importance attributed to the terminal values of *equality* and *a world at peace* decreased, but that of *self-respect* increased for both gender groups. However, the importance of *true friendship* increased for males and that of *freedom* decreased for females between the 1970s and the 1990s. In terms of instrumental values, results indicated that the importance of values such as *intellectual, independent, capable, imaginative* increased, whereas that of *honest, broad-minded, obedient, and polite* decreased among males. On the other hand, for females, the importance attributed to *helpful* decreased, but that of *clean* increased from the 1970s to the 1990s.

Students' Value Orientations in the 1990s

First and second-order factor analyses were conducted on the rating data to determine value orientations. First-order factor analysis which explained of 62.4% the variance yielded seven factors, namely, Socio-Cultural-Normative Orientation (explaining 26.2% of the variance), Comfort and Social Recognition Orientation (8.9%), Love and Peace Orientation (7.4%), Wisdom Orientation (6.4%), Stimulation and Challenge Orientation (5.3%), Autonomy Orientation (4.6%), and Self-Respect and Achievement Orientation (3.7%). Reliability coefficients of these factors varied between .67 and .87.

Second-order factor analysis based on the first-order factor scores yielded three factors that explained 70.8 % of the variance. Accordingly, the factors were Adjustment-Recognition-Love

Orientation (explaining 42.4 % of the variance and including the first-order factors of Socio-Cultural Normative Orientation, Love and Peace Orientation and Comfort and Social Recognition Orientation), Self-Development and Maturation Orientation (explaining 26.2 % of the variance and including the first-order factors of Self-Respect and Achievement Orientation, Stimulation and Challenge Orientation and Wisdom Orientation), and Autonomy Orientation (this first-order factor also appeared as a second-order factor explaining 14.1 % of the variance). Cronbach's Alpha for these factors were .89, .82 and .67, respectively.

Two separate oneway repeated measures ANOVAs using the first and second-order factor scores resulted in a significant effect of orientation. The ordering of mean orientation scores is as follows: Autonomy ($M = 6.53$), Self-Respect and Achievement ($M = 6.48$), Wisdom ($M = 6.16$), Love and Peace ($M = 5.83$), Comfort and Social Recognition ($M = 5.25$), Socio-Cultural-Normative Orientation ($M = 5.16$) and Stimulation and Challenge ($M = 5.10$) orientations. On the other hand, of the second-order value orientations, Autonomy Orientation appeared to have the highest mean score ($M = 6.53$), followed by Self-Development and Maturation Orientation ($M = 5.81$), and Adjustment-Recognition-Love Orientation ($M = 5.38$), each one of which was significantly different from the other based on Tukey test. Separate ANOVAs concerning gender differences on each of the first and second-order value orientations yielded that males had higher mean scores on Autonomy Orientation ($M = 6.18$ for females, and $M = 6.25$ for males) and Self-Respect and Achievement Orientation ($M = 6.25$ for females and $M = 6.53$ for males) than did females.

Discussion

Results indicated that university students of the 1970s and the 1990s were more similar in their values than different, particularly in terms of terminal values. However, some significant differences were observed between the two cohorts implying a

trend toward more individualistic values such as self-respect and independence. Compared to the cohort differences, generation differences in terminal values were found to be relatively more important. While the students of the 1970s attributed more importance to values such as freedom, self-respect, equality, success, friendship love and an exciting life than did their parents, the parents considered family security, inner harmony, world peace, satisfaction and a comfortable life to be more important. These findings appeared to be congruent with age-related findings from the West indicating that conservatism tends to increase with age (e.g., Feather, 1979; Prince-Gibson & Schwartz, 1998; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992).

Gender-related findings indicated similarities to be more important than differences. Recently, Prince-Gibson, and Schwartz (1998) also reached a similar conclusion on the bases of both the related literature and their own findings from Israel. Empirical evidence suggesting that gender-related differences in values tend to be few in number and inconsistent, are supportive of the interactionist-constructivist theoretical and empirical literature (e.g., Hare-Mustin & Marecek, 1988; Hyde, 1991; Mednick, 1989; Unger & Crawford, 1996).

Our findings further implied that compared to the 1970s, gender-related similarities seem to have increased in the 1990s. Fiorentine (1988) and Simmons and Penn (1993) reported similar trends in the time periods of 1969 to 1984 and 1970-1980 to 1990, respectively.

Factor analyses of the rating data indicated that the university students of the 1990s considered Autonomy Orientation to be the most important; followed by the Self-Development and Maturation Orientation, and then by the Adjustment-Recognition-Love Orientation. These findings seem to be supportive of İmamoğlu's (1998) and Karadayı's (1998) theoretical and empirical work concerning self-orientations of the Turkish university students. For instance, İmamoğlu (1998) reported trends toward both individuation and interrelatedness to be stronger than those for normative patterning and separatedness among university students. Thus, our results concerning value orientations seem to be congruent with the results of other studies from Turkey which also imply a trend toward interrelated individuation among the more progressive and upper SES segments of society (e.g., İmamoğlu, 1987, 1998; Kandiyoti, 1978; Karadayı, 1998; Karakitapoğlu & İmamoğlu, 1998).